

marife

bilimsel birikim

ORYANTALİZM

Muhammed Hamidullah'ın
Aziz Hatırasına

yıl : 2 sayı : 3 kış 2002

KUR'ÂN-I KERÎM ÂYETLERİNİN TERTÎBİ HAKKINDAKİ ORYANTALİST SÖYLEME GENEL BİR BAKIŞ

İsmail ALBAYRAK*

A GENERAL OUTLOOK FOR ORIENTALISTIC DISCOURSE ON THE CHRONOLOGY OF THE QUR'AN

Late Nineteenth and the first half of the twentieth centuries of Western literature on the Qur'an mainly concentrate on two issues. The first group try to seek to trace the influence of Jewish and Christian ideas on the Qur'an while the second group pay more attention to the reconstruction of the chronological order of the Qur'an. This article deals with mainly on the most important figures in the West whose works are still being read in the Universities. Theodor Nöldeke, Hartwig Hirschfeld, Richard Bell can be mentioned among these wellknown Western students of İslam. Having disclosed their dissatisfaction with tradition, and acknowledged their exclusive reliance on the Qur'an, they developed different kinds of Qur'anic order. Although Nöldeke was the pioneer of the other two, they went further and rejected the unity of the Qur'anic surahs. Consequently, in contrast to Nöldeke's overall scheme they preferred a chronological order which are limited exclusively to the passages of the Qur'an rather than surahs. Nonetheless, there are also differences between these two. The difference between Hirschfeld and Bell lies in their concept of the history of the Qur'an. While Hirschfeld focused on the dogmatic concern of Qur'anic passages, Bell tried to analyse from several aspects to order Qur'anic passages. This article displays their similarities and differences together with the conclusion they have reached.

Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri ve âyetlerinin tertîbiyle ilgili klasik ve modern usûl kitaplarımız bize çok detaylı bilgiler vermektedir. Özellikle Kur'ân âyetlerinin tertîbinin tevkîfîliği konusunda İslâm ümmetinin âlimleri arasında icma vardır.¹ Kısaca, âyetlerin

* Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, albayrak@sakarya.edu.tr

¹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut-Şam: Dâr-u İbn Kesîr-Dâru'l-Ulûm'i-İnsâniyye 1993; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDV 1985, 56; Davut Aydüz, *Kur'ân'a Dair İncelemeler*, İstanbul: Nil Y. 2000, 103-108; Subhi

sûreler içindeki düzeni tamamen Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bildirmesiyle gerçekleşmiştir; bu nedenle konuyla ilgili farklı bir tasarrufa kimsenin yetkisinin olmadığı belirtilmiştir. Şâyet inen Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından düzenli bir şekilde hem namazlarda hem de özel görüşmelerinde okuduğu, vahiy kâtiplerine yazdırdığı ve çok sayıda sahabenin de bu âyetleri Allah Rasûlü'nden (s.a.s.) işittikleri gibi ezberledikleri göz önünde bulundurulursa, konu hakkında çok söylenecek sözün olmadığı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu durum Kur'ân'ın Batılı okurları arasında tamamen farklılık arz etmektedir. Bu makalede biz, oryantalist kültürde Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin tertibiyle ilgili görüşleri tasvîrî bir şekilde özetlemeye çalışacağız.

12. Asırda Latince çevirisiyle² Kur'ân-ı Kerîm'le tanışma imkânı bulan ve son iki asırda onunla ilgili sayısız literatür ortaya çıkaran Batılı araştırmacılar için durum tamamen farklıdır. Edward Said'in ifadesiyle ötekini tanımlama gayreti olarak gördüğü oryantalizm faaliyetlerini³ Kur'ân-ı Kerîm çalışmalarında özetleyecek olursak iki konu üzerinde yoğunlaştığını söyleyebiliriz; i. Kur'ân-ı Kerîm'in kökenini⁴ bulma girişimi ki, çoğunlukla Yahudi araştırmacılar her zaman Kur'ân-ı Kerîm'i Yahudi geleneğinin bir ürünü olarak görmüştür, Hıristiyan yazarlar da tabîi olarak (genelde iki grup birbirlerine tepki göstererek maalesef Kur'ân-ı Kerîm'i bir savaş alanına çevirmişlerdir) Kur'ân-ı Kerîm'in ana temasını Hıristiyan kültürünün oluşturduğunu belirtmişlerdir.⁵ ii. Kur'ân-ı Kerîm'in mevcut düzenini ne sûre ne de âyetler bazında yeterli görmekteyler. Bu nedenle kendilerine göre Kur'ân-ı Kerîm'i daha anlamlı bir hâle getirebilmek için(!) büyük bir oryantalist gürûh Kur'ân-ı Kerîm'i yeniden şekillendirme çabasına girişmiştir. Klasik oryantalizmin yaşayan örneklerinden birisi olan A.T. Welch bu tür Kur'ân-ı Kerîm çalışmalarının Batı'da önemli bir yeri işgal ettiğini söylemektedir.⁶

→

Sâlih, *Mebâhîs fî Ulûmî'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-İlm 1965, 70. Subhî Sâlih hem âyetlerin hem de sûre başlarındaki Besmele'nin tevkîfiliği konusunda icma olduğunu, aksini iddianın ise caiz olmadığını belirtmektedir.

² Bu çeviri (*Lex Mahumet pscudoprophete que Arabica Alchoran id est collecto praeceptorum vocatur*) Peter de Venerable'nin (ö.1156) himayesinde, İngiliz asıllı çevirmen Robert Ketton tarafından gerçekleştirilmiştir. İlginçtir ki, çevirideki binlerce hata ve tahrife rağmen 18. yüzyıla kadar Batılıların elinde standart bir çeviri olarak hayatini devam ettirmiştir. (James Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, Princeton: Princeton University Press 1964, 97-100.

³ Edward Said, (*Oryantalizm*) *Doğubilim: Sömürgecilüğün Keşif Kolu*, (Fransızca'dan çev. Nezih Uzel) Pınar Y. 1982; Said'e göre, oryantalizm 'Avrupa'nın havadan uydurması değildir. O, bir kaç neslin birlikte çalışarak uzun yatırımlarla meydana getirdiği önemli bir doktrinler ve uygulamalar paketidir. Karl Marx gibi Said de 'kendini takdim etmeyen takdim edilmek zorunda olduğunu' ifade eder (Said, *a.g.e.*, 22, 46).

⁴ Darwin'in *The Origin of Species* adlı eserindeki sihirli origin (köken) kelimesinden ilhamını alan oryantalistler *The Origin of Islam, The Origin of Islamic Tradition, The Origin of Muhammadan Jurisprudence, The Origin of Islam in its Christian Environment...* başlığı altında çok sayıda eser ortaya koymuşlardır.

⁵ Tyrggve Kronholm, Kur'an-ı Kerîm'in Yahudi veya Hıristiyan kökeniyle ilgili tartışmaları çok güzel bir şekilde özetlemektedir. Özellikle geçtiğimiz asırda neredeyse oryantalist çalışmaların modası kabul edilen köken arama gayretleri bugün çok sayıda Batılıyı bile güldürmektedir. Kronholm'un ilginç makalesindeki sonuç ise makalenin içeriğiyle uyumsuz olacak derecede gayriciddîdir. Ona göre, Kur'an-ı Kerîm öncelikle ne Yahudi ne de Hıristiyan geleneğine dayanmaktadır, O'nun asıl dayanağı Cahiliye Arap geleneğidir. (Tyrggve Kronholm, 'Dependence and Prophetic Originality in the Koran', *Orientalia Suecana* 31-32 (1982-1983) 49-70).

⁶ A.T. Welch, 'Al-Kur'an', *Encyclopaedia of Islam*, (ikinci baskı), V.414; Bu arada önemli bir konu da bazı oryantalistlerin kıraat farklılıkları ve sahabe Mushaf'larıyla ilgili rivayetlere istinaden, Hz. Osman döneminde çoğaltılan Mushaf'ların öncesinde farklı bir Mushaf'ın varlığına inanmaları ve ilgili malzemeyi kullanarak gerçek Mushaf'ı(!) (Hz. Osman öncesi Mushaf'ı) ortaya çıkartma girişimleri dikkati çekmektedir. İlginçtir ki, Bergstaräßer, Pretzl ve Jeffery gibi bazı oryantalistlerin bu tür girişimlerini başka bir oryantalist (Rudi Paret) abartı olarak nitelendirmektedir. (Rudi Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, (çev.) Ömer Özsoy, Ankara: Bilgi Vakfı Yay. 1995, 121).

Başta da ifade edildiği gibi tarihsel olarak Batı'da Kur'an-ı Kerim'in elimizdeki âyet ve sûre tertibine karşı irsî bir reaksiyon vardır. Latin Kur'an-ı Kerim çevirisiyle tanışalı bir asır olmuşken, 13. yüzyıl polemikçilerinden Ricoldo, diğer ilâhî metinlerde var olan tarz ve üslûptan Kur'an-ı Kerim'in yoksun olduğu için ilâhî bir Kitap, *lex dei*,⁷ olamayacağını öne sürmektedir. Ricoldo'dan yaklaşık 7 asır sonra İslâm ve Kur'an-ı Kerim hakkında değişik eserleri kaleme alan misyoner Rev. Canon Sell ise, 'şâyet Arapça'nın o kendine has akıcı güzelliği olmasa kimse Kur'an-ı Kerim'i –özellikle de son bölümlerini- iki defa okumaya dayanamaz' gibi zevksiz ve o derece de banal bir yargıda bulunmaktadır.⁸ En ilginç yaklaşım ise Geisler ve Saleeb'in bakış açılarıdır. Her ne kadar Arapça bilmeseler de, Kur'an-ı Kerim'in üslûp ve gramerinde sayısız(!) hatanın varlığını görebilecek kadar zeki(!) olan bu iki oryantalist, rahatlıkla onun ilâhî bir Kitap olamayacağını öne sürebilmektedir.⁹ Kısaca Kur'an-ı Kerim'le ilk elden tanışma imkanını asırlar önce elde eden Batılılar, Kur'an-ı Kerim'deki sûre ve özellikle de âyetlerin düzensiz bir şekilde sıralandıklarına inanmakta ve bu tertipte okunacak olan Kur'an-ı Kerim'in devamlı kapalı kalacağını iddia etmektedirler. Batılılar tarafından sergilenen bu tür bir yaklaşım kesinlikle yadırganmamalı, çünkü küçük bir istisna dışında Batılı, Kur'an-ı Kerim'i Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir ürünü olarak görmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözde Kur'an-ı Kerim'i oluşturma sürecini ise, Toledolu Mark'tan (ö.1216) Weil, Sprenger, Muir, Margiliouth ve Nöldeke'ye kadar tanınmış oryantalistler genelde O'nun (hâşâ) epilepsi, histeri, Şeytan'la kurduğu ilişki, kasıtlı bir şekilde insanların gözünü gizemli işlerle boyamak, meditasyon ya da kendisini ilâhî gücün altında olduğunu gösterecek bir takım tavırlarda¹⁰ aramışlardır. Özetle, bu tür bir yanlış önermenin sağlıklı bir sonuç vermesi de beklenemez. Değişik fizikî ve rûhî rahatsızlıklarla boğuşan bir insanın telif ettiği eserin hem tarz hem de içerik açısından tutarlı olması düşünülemez.

Bu aşamadan sonra Batılı araştırmacıları önemli bir görev beklemektedir(!). Acaba bu karışık bir şekilde düzenlenmiş Kur'an-ı Kerim metnini anlamlı bir hâle getirmek mümkün müdür? Batılılar tam olarak mümkün olmadığı kanaatinde idler, bununla beraber Kur'an-ı Kerim'i yeniden yapılandırma eyleminden de hiç vazgeçmemişlerdir. Bir taraftan sûrelerin kronolojik tertibi, diğer taraftan sûre içinde içeriğe uymayan(!) âyetleri ayıklama işleriyle uğraşmaya başladılar. Bu dönemde kaleme alınan her eserde 'Kur'an-ı Kerim sûrelerinin tahmini sırası'¹¹ başlığı altında bir bölümün bulunmaması imkansız gibidir. İlginçtir ki, aynı dönemlerde ilk defa J.M. Rodwell tarafından Kur'an-ı Kerim'in kronolojik olarak çevirisi yapılarak basılmıştır.¹²

⁷ Hartmut Bobzin, 'A Treasury of Heresies', *Qur'an as Text* (Stefan Wild ed.), Leiden: Brill 1996.

⁸ The Rev. Canon Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, Kent: People International (tarihsiz).

⁹ Kate Zebiri, *Muslims and Christians: Face to Face*, Oxford: One World 1997, 107.

¹⁰ Norman Daniel, *Islam and the West: The Making of an Image*, Edinburgh: Edinburgh University Press 1980, 28; Richard Bell, *Introduction to the Qur'an*, Edinburgh: Edinburgh University Press 1953, 80-81.

¹¹ Approximately Chronological Arrangement of the Revelations.

¹² J.M. Rodwell, *The Koran*, London: The Temple Press 1950 (ilk baskısı 1909'da yapılmıştır) Rodwell'in çevirisinden yaklaşık 50 yıl sonra Iraklı Yahudi oryantalist N.J. Dawood tarafından Kur'an-ı Kerim tekrar tahmini nüzûl sırasına göre İngilizce'ye çevrilmiştir. Bugün belki de 6 kez gözden geçirilen ve 10'dan fazla yeni baskısı yapılan bu çeviri Batı'da yaygın Kur'an-ı Kerim çevirileri arasında sayılmaktadır (N.J. Dawood, *The Koran*, Harmondsworth: Penguin Books 1979 -ilk baskısı 1956-).

Konuyla ilgili oryantalistik çalışmalar ise 19. asırda başlamıştır. Paret'in, batıda akademik seviyede yürütülen İslâm ve Kur'an çalışmalarının öncüleri olarak gördüğü¹³ Weil ve Nöldeke'yle başlamak uygun olur kanaatindeyiz. Weil'in 'Tarihî Eleştiri Perspektifinden Kur'an'a Giriş' (*Historische-kritische Einleitung in den Koran*) ve Nöldeke'nin 'Kur'an Tarihi' adlı eserleri (*Geschichte des Koran*) bu tür yaklaşımların en güzel örneğini sergilemektedir. Her ne kadar Kur'an-ı Kerim'in hâricinde İslâmî kaynakları ilk elden reddetmeseler de, bu kaynaklara genelde çok dikkatli ve seçici yaklaşan bu iki oryantalist Kur'an-ı Kerim sûrelerinin kronolojisini çıkarmak için Vahiy Dönemi'ni çeşitli başlıklar altında toplamışlardır. Söz gelimi Weil'in belirlediği formatı olduğu gibi kabul eden Nöldeke'ye göre, Vahiy Dönemi 4 bölümden oluşmaktadır: i. İlk dönem Mekkî sûreler, ii. Orta dönem Mekkî sûreler, iii. Son dönem Mekkî sûreler ve iv. Medenî sûreler.¹⁴ Nöldeke bu tür bir ayrımı yaparken iki önemli kriter üzerinde durmaktadır: i. Sûrelerin üslûp ve tarz özellikleri, ii. Sûrelerdeki bazı kelâmî ve teolojik kavramların gelişimleri. Buna göre ilk dönem Mekkî sûrelerde Kur'an dili daha şiirsel ve çok sık yeminler zikredilmektedir. Ayrıca âyetler oldukça kısa ve vurgulu. Orta dönem Mekkî sûreler ise daha çok son dönem Mekkî sûrelerle ilk dönemdekiler arasındaki geçişi sağlamaktadırlar. Ne çok kısa ne de çok uzun, dil özelliklerini genelde korumaktadırlar. Konu olarak Allah'ın yeryüzündeki varlığının delilleri (sema, dağlar vb.), ayrıca Allah yerine Rahmân¹⁵ isminin sıklıkla bu dönemde zikredilmesi. Son dönem Mekkî sûreler ise daha çok nesir şeklinde ve uzun sûrelerdir. Genellikle uzun kıssalar içermekte ve Medenî sûrelere benzemektedirler.¹⁶

Medenî sûrelerde ise münafıklardan bahsedilmekte ve daha çok hukukî âyetler yer almaktadır. Nöldeke, son dönem Mekkî sûrelerle Medenî sûreler arasındaki geçişi bir süreç olarak kabul eder. Ona göre, Hz. Peygamber sistematik bir düşünür değil, daha çok ufku açık bir doğuludur. Bunun anlamı şudur: Kur'an-ı Kerim'in kompozisyonunda Hz. Peygamber dikkatli davranmamıştır. Özellikle Medenî sûrelerin büyük bir bölümünü oluşturan âyet ve âyet gruplarının çoğunun şu anki buldukları yerlere ait olmadığına inanmaktadır.¹⁷ İlginçtir ki, aynı Nöldeke Kur'an-ı Kerim âyet ve sûrelerini yeniden inşa ederken fazla ileri gidilmemesi gerektiğini de söylemeyi ihmal etmemektedir. Nöldeke'ye göre, İslâm'ın gelişimini izleyebilmek, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) psikolojisini anlayabilmek için âyet ve sûreleri yeniden sıralamak çok önemli bir görevdir. Bununla beraber Nöldeke, Hz. Osman dönemindeki Mushaf'ın tam olmadığını,¹⁸ bazı parçaların Kur'an-ı Kerim'in dışında kaldığını, belki de gerçek Kur'an-ı Kerim'in inşasının imkânsız olduğunu söylemektedir. Nöldeke'ye göre, Hz. Muhammed (s.a.s.) ilk dönem Mekkî sûrelerde var olan edebî gücünü yitirdiği uzun Medenî sûrelerde bu tür çıkarmalar ya da eklemeler daha yaygındır. Hatta Nöldeke, Kur'an-ı Kerim mesajındaki fikirlerin bile âyetler arasındaki sözde dağınıklığı gösterdiğini söylemektedir. Söz gelimi, Nöldeke'ye göre, önceleri Leheb sûresinde olduğu gibi Hz. Peygam-

¹³ Rudi Paret, *Study of Arabic and Islam at German Universities*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH 1968, 8.

¹⁴ T. Nöldeke, *The Qur'an: An Introductory Essay by Nöldeke*, in (ed-tr.) N.A. Newman, Hatfield: Interdisciplinary Biblical Research Institute 1992, 13-25; İskoçyalı oryantalist Muir ise Kur'an-ı Kerim'i 6 bölüme ayırmaktadır. Bunlardan 5'i Mekke dönemine biri ise Medine dönemine aittir.

¹⁵ Bu tür genellemeler aslında Kur'an'ın içeriğini hiç yansıtmamaktadır. Allah'ın isimleri ile ilgili kullanımlar konusunda oryantalistik yanlışlar için bkz. (Suat Yıldırım, 'Âyetlerin Kronolojik Sıralaması', *Yeni Ümit*, 56 (2002) 5-7).

¹⁶ A.g.e., 13-25.

¹⁷ A.g.e., 4-5.

¹⁸ A.g.e., 24.

ber'in (s.a.s.) amcasıyla ilgili âyetlere benzer çok sayıda âyet Kur'ân-ı Kerîm'de vardı, fakat bunlar sonradan kaybolmuşlardır.¹⁹

Bir başka yerde ise Necm sûresinin 23. âyetini²⁰ sonradan eklemeye olarak telâkki etmektedir. Benzer bir şekilde *innâ* ile başlayan Kur'ân-ı Kerîm âyetleri hakkında yarısı kaybolmuş cümle parçacıkları demektir.²¹ En ilginç yargısı ise, Kur'ân-ı Kerîm ifadelerindeki bu fikrîsel dağınıklığı(!), onun gramer açısından zayıflığını sorgulayacak kişilerin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) etrafında bulunmamasıdır.²² Nöldeke'ye göre, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) misyonu mantikî düşünceye alışkın Batılılardan ziyade, tamamen alıcı durumunda olan Arapları hedeflemektedir.²³ Bütün bunlara rağmen Nöldeke haleflerine göre daha ılımlı sayılabilir. En azından bazı Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin mevcut düzenini sorgulasa da genelde sûrelere bir bütün olarak bakabilmiştir. Bu nedenle Watt ve çok sayıdaki oryantalist onu bu yaklaşımından dolayı eleştirmektedirler.²⁴

Nöldeke'nin halefleri konuyu daha da ileriye götürmüşlerdir. Hartwig Hirschfeld, 1902'de yayınladığı 'Kur'ân Kerim Kompozisyonu ve Tefsirle İlgili Yeni Araştırmalar'²⁵ başlıklı eserinde konuyu geniş bir şekilde işlemektedir. Onu Nöldeke'den farklı kılan ise, Kur'ân-ı Kerîm sûrelerini kesinlikle bir bütün olarak kabul etmemesidir. Onun için önemli olan sûrelerden ziyade âyet gruplarıdır. Bu nedenle bütün mesaisini âyetleri gruplandırmaya hasretmiştir. Öncelikle Kur'ân-ı Kerîm pasajlarını içeriklerine göre 7 gruba ayıran Hirschfeld (i. İlk ilan/sesleniş, ii. Tasdik edici, iii. Dramatik, iv. Anlatımlar, v. Tarif edici, vi. Hukukî, vii. Meseller) kendisine göre yeni bir Kur'ân-ı Kerîm şablonu ortaya çıkarma peşindedir. Bu formata uymayan âyetleri de kaydetmeyi ihmal etmemektedir. Ona göre, Âl-i İmrân/3:138, Mâide/5:73, 101, Ahzab/33:40, Muhammed/47:2, Fetih/48:29, Necm/53:19-23, Saf/61:6 sûrelerinin bu âyetleri Kur'ân-ı Kerîm'e sonradan eklenmiştir. Kitabın en ilginç kısmını da 'Eklemeler, sûre isimleri, hurûf-ı mukattaa' başlığını taşıyan son bölüm oluşturmaktadır. Burada Hirschfeld Hz. Muhammed'in (s.a.s.) kesinlikle arkasında Kitap bırakmak gibi bir niyetinin olmadığını ifade ederek konuya girdikten sonra şunları söyler 'O'nun vefatında Kur'ân-ı Kerîm adına ortada olan bazı dağınık pasajlardan ibarettir.'²⁶

Hirschfeld ısrarla Kur'ân-ı Kerîm ve hadis rivâyetleri arasında tarz ve üslûp açısından kesin hatlara ayrılacak bir farkın olmadığını belirterek, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatıyla birlikte bunların bazıları Mushaf'ta yer almıştır demektir.²⁷ Söz gelimi, yukarıda da yerleri belirtildiği gibi, Hz. Peygamber'in 'Muhammed' şeklinde zikredildiği âyetleri Hirschfeld Kur'ân-ı Kerîm'in bir parçası olarak kabul etmez. Aynı şekilde Sâf sûresinde Hz. Peygamber'den (s.a.s.) 'Ahmed' şeklinde bahseden âyeti de

¹⁹ A.g.e., 18.

²⁰ 'Onlar (o putlar), sizin ve babalarınızın, (tannı) diye isimlendirdiğiniz (boş) isimlerden başka bir şey değildir...'

²¹ Michael Sell, 'Sound, Spirit, and Gender', *Journal of the American Oriental Society*, 111 (1991) 239-59; Neal Robinson, *Discovering the Qur'an: A Contemporary Approach To a Veiled Text*, London: SCM 1996, 311.

²² T. Nöldeke, a.g.e., 6.

²³ Oryantalistlerin büyük bir kısmı özeldir Kur'an-ı Kerim'i, genelde ise İslâm'ı Araplara has görme gibi bir gayret içerisindedirler. Kanaatimizce en önemli nedenlerinden birisi, muhataplarına (Batılı okurlara) varlığı inkar edilmez olan bu olguyu izah ederken İslâm'ı evrensel olmaktan uzak, daha lokal bir şekilde sunma gayretlerinde yatmaktadır.

²⁴ W. M. Watt, *Richard Bell's Introduction to the Qur'an*, Edinburgh: Edinburgh University Press 1994, 111.

²⁵ Hartwig Hirschfeld, *New Researches into the Composition of the Qur'an and Exegesis*, London: Royal Asiatic Society 1902.

²⁶ A.g.e., 136.

²⁷ A.g.e., 132-3.

Kur'ânî bulmamaktadır. İlginçtir ki, bu isimleri Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sonradan edindiğini, bu nedenle resmi Mushaf'ta isminin geçmesinin faydalı olacağı mülâhazasıyla Kur'ân-ı Kerîm metnine dahil edildiği gibi de delilsiz bir yorumda bulunmaktadır.²⁸ Benzer bir yaklaşımı hurûf-ı mukattaalar hakkında da dile getiren Hirschfeld, sonuç olarak Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin bugün elimizdeki düzenini kesinlikle Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki tertîp olarak görmemektedir.

Sûre içindeki âyetlerin ya da âyet gruplarının tertîbiyle ilgili en fazla uğraşan İskoçyalı oryantalist Richard Bell'dir. O kendisinden önce gelen ve Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinin yeniden kronolojisini yapmaya çalışan meslektaşlarını şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Ona göre, özellikle Medenî sûrelerde çok değişik konular vardır, bu nedenle kendi içinde bir bütün oluşturamazlar. Kur'ân-ı Kerîm'in uslûbu da bu konuda tatmin edici değildir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s.) değişik konuları değişik şekillerde ifade etmektedir. Özetle Bell, Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinden çok, sûre içindeki âyet grupları üzerinde durur. Kendisinden önceki çalışmaları bir başlangıç kabul eden Bell, Kur'ân-ı Kerîm'i üç bölümde ele alır:

i. İşaret pasajları dediği âyet grupları, Allah'ın evrende gücünü ve kudretini gösteren alâmetleri ve Allah'ın kullarına karşı gösterdiği lütufları içerir. Ayrıca bu âyetler, Yaraticı'nın kullarına yaptığı tavsiyeleri konu edinen ilk vahiy pasajlarıdır.

ii. Kur'ân dönemi ki, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) açıkça tebliğde bulunduğu Mekte döneminden başlar, Bedir Savaşı'na kadar devam eden süredir. Mekki ve Medenî sûrelerin bir bölümünü içeren bu dönem Bell'e göre, namazın farz kılınmasıyla başlayıp Medine'de kiblenin Kâ'be'ye çevrilmesiyle son bulmaktadır.²⁹

Konuyla ilgili önemli bir nokta da Bell'in, bu döneme adını veren Kur'ân kelimesiyle birlikte *karâe* ve *kur'ân* gibi müştaklarının Hıristiyanların kelime hazinesine ait olduğu vurgusudur. Süryani kilisesi, ilâhi kitabı okuma ya da mutâlaa etmeyi *qeryâna* kelimesiyle açıklamaktadır. Böylece Bell, 'Kur'ân' kelimesinin sadece kelime olarak değil, semantik örgüsünün de Süryanice'den geldiğini belirtmektedir. Bu anlayışa göre Hz. Peygamber (s.a.s.) Hıristiyanların dinî metinleri nasıl okuduklarını görmüş, sonra da kendisi namaz ibadetiyle Kur'ân-ı Kerîm'i okumayı ortaya çıkarmıştır. Bell, Yûsuf sûresi gibi bazı kıssaların da bu dönemde oluşturulduğunu ileri sürmektedir.

iii. Kitab dönemi ise Bedir savaşıdan sonra, başka bir ifadeyle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Yahudilerle ilişkisinin bozulduğu dönemden başlar fakat hiç bir zaman son bulmaz. Kur'ân döneminde okuma ön plandayken bu dönemde artık Kur'ân-ı Kerîm yazılmakta ve bir kitap haline getirilmektedir. Bell, bu dönemde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ilk gelen âyetleri tekrar edisyona tabi tuttuğunu, işaret pasajlarıyla birlikte dünyevî ceza âyetlerinin bir kısmını da yukarıdaki bölüme eklediğini savunmaktadır.

Burada Bell'in hiç bir delil getirmeden 'zannedersen, olabilir, düşünülebilir' vb ifadelerle farklı şekilde değerlendirdiği önemli bir âyet grubu da, Allah'ın (cc) emir ve yasaklarına itaat etmeyen kullarını cezalandırmasıyla ilgilidir. Bell, genel olarak bu pasajları bir Kur'ân-ı Kerîm terimi olan *el-mesânî* ifadesiyle açıklamaktadır. Bu terim Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde geçmektedir, Hicr/15:87 ve Zümer/39:23-24. Bell, ne Müslüman ne de gayr-i müslimlerin *el-mesânî* hakkında doyurucu bilgi verdiğine inan-

²⁸ A.g.e., 140; Hz. Peygamber'in isminin Kur'an-ı Kerîm'de zikredilmesiyle ilgili oryantalist eleştiriler, konuyu ilk defa gündeme getiren meşhur Fransız oryantalist Silvestre Sacy'den günümüze kadar süregelmiştir.

²⁹ Bell, a.g.e., 1953, 90-91, 126.

maktadır. Bu pasajların ceza kıssalarına işaret ettiğini ve birbirlerine benzediklerinden dolayı *el-mesânî* adını aldıklarını belirtir. On dört adet kıssanın (Ashâb-ı Medyen, Eyke, Ress, Tubba', Sebe', Kavm-i Nûh, Âd, Semûd, Hicr, İbrâhîm, Lût, Mu'tefikât, Firavn, Kârûn-Hâmân) varlığına dikkat çeken Bell, sekizinin Arap geleneğinden kaynaklandığını, diğerlerinin ise Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid'le paralellik arz ettiğini vurgulamaktadır.³⁰ Bu pasajların bazen ayrı ayrı bazen de grup halinde Kur'ân-ı Kerîm'de zikredildiğini ve grup halinde zikredildiğinde birbirlerine benzer bir yapıda anlatıldığını söyleyen Bell, özellikle girizgâhların aynı olduğunu belirtmektedir. Bu sonuçtan hareketle Bell, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamına bakıldığında asıl anlatımların ortaya çıkacağını iddia etmektedir. Söz gelimi, Nûh, Âd ve Semûd halkıyla ilgili anlatımların sık ve devamlı beraber zikredildiğini, İbrâhîm ve Mûsâ (as) ile ilgili anlatımların ise sonradan eklendiğini savunmaktadır.³¹ Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de geçen anlatımların sayısının 7'den fazla olduğunu, fakat temel anlatımların 7 ile sınırlı olduğunu belirten Bell, *seb' el-mesânî* sırrını da böylece çözmektedir. Bu yaklaşıma göre, Nûh, Âd, Semûd, İbrâhîm, Lût, Medyen ve Mûsâ (as) ile ilgili kıssalar ana şemayı oluşturmaktadır. Diğerleri ise, tam bir anlatımdan ziyade kısa kısa referanslardan ibaret ya da ana anlatımların kopyası hüviyetini taşımaktadır.³² Bell'in bu yüzeysel tahlillerden sonra asıl vurgulamak istediği konu ise, bu âyet gruplarının aslında Mekke döneminin orta ve sonlarına doğru ortaya çıktığını fakat o zamanlar Kur'ân-ı Kerîm'den sayılmadığı saplantısıdır. Daha sonraları özellikle Kitab döneminde bunların Kur'ân-ı Kerîm'e dahil edildiklerini iddia eder. Şunu ifade edelim ki, Bell çıkardığı bu sonuçları destekleyecek bir tane delile sahip değildir.

Bell, Kur'ân-ı Kerîm'in o dönemde yazıldığı malzemelerin yeterli olmadığını, bazen birbirlerine karıştığını, ve hangi âyet grubunun hangi sûreye ait olduğunu belirsizleştirdiğini belirterek, mevcut Mushaf düzeninden Kur'ân-ı Kerîm'i cem edenlerin sorumlu olduğunu söyler. Ona göre, elimizdeki Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed (s.a.s.) dönemindeki Kur'ân-ı Kerîm'le tamamen aynı değildir. Bell'e göre en azından 1/5 oranında yeni malzeme Kur'ân-ı Kerîm'e eklenmiştir.³³ Bell'in en ilginç yanı ise yapmış olduğu Kur'ân-ı Kerîm tercümesiyle birlikte C.E. Bosworth ve M.E.J. Richardson'un hazırladığı *A Commentary on the Qur'an Prepared by Richard Bell*'de³⁴ görüleceği gibi, sanki peygamberî bir misyon üstlenerek çok sayıda âyetin şu anda bulunduğu konuma ait olmadığını iddia edip ve değişik spekülasyonlarla bu âyetlere bazen başka sûrelerde yer bulurken, bazen da sonradan eklendiği hükmünü verip Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetlerin yerinin olmadığını varsaymaktadır. Zaman zaman bazı âyetleri ikiye böldüğü de görülmektedir.

Söz gelimi, Şems sûresinin 10. âyette bittiğini Semûd kavminden bahseden diğer 5 âyetin sonradan eklendiğini söylemektedir.³⁵ Kâri'a ve Hümeze sûrelerinde *kâri'a* ve *hutame* hakkında sorulan 'o *kâri'a*'nın (çarpan) ve *hutame*'nin ne olduğunu sana kim bildirecek' gibi âyetlerin kapalı bazı kelimeleri açmak için sonradan eklenmiş âyetler

³⁰ A.g.e., 127.

³¹ A.g.e., 126-7.

³² Watt, a.g.e., 131-132.

³³ A.g.e., 39.

³⁴ Edmund C. Bosworth and M.E.J. Richardson (ed), *A Commentary on the Qur'an Prepared by Richard Bell*, Manchester University Press 1991, I-II; Daha önceden yazdığı değişik makalelerde de âyetleri yeniden düzenlemeye çalışmıştır.

³⁵ Watt, a.g.e., 95.

olduğunu iddia etmektedir.³⁶ Aynı yaklaşımla Ğâşîye sûresinin 6. ve 7. âyetlerini kafiyeyi bozduğu için sonradan eklendiğini, bu nedenle ilgili âyetlerin asıl yerlerinin bu sûre olmadığını belirtir. Mu'minûn 79 ve 80. âyetleriyle ilgili de şunları söylemektedir '80. âyetle 79. âyet arasında sıkı bir ilişki yok, bu nedenle 80. âyet 117. âyetten sonra gelse çok daha iyi olur'.³⁷ Benzer bir şekilde Neml sûresinin 46-53 âyetlerinde geçen Salih (as) kıssasını yersiz bulmaktadır. Ona göre, Salih (as) ismi devamlı kavminin imtihan olduğu dışı deve ile beraber zikredilmelidir. Burada âyetlerin konusu ise, Hz. Salih'e karşı girişilen bir suikast teşebbüsüdür. Sonucu Bell şu şekilde bağlamaktadır: 'Her halde Hz. Muhammed (s.a.s.) Medine'ye hicret etmeden önce hakkında düzenlenen suikastı hatırlatmaktadır.'³⁸ Bell böylece Hz. Peygamber'in işine geldiği zaman istediği tarzda Kur'ân-ı Kerîm anlatımı seçtiğini hatta bazen değiştirdiğini söylemektedir. A'râf sûresinin 42. âyetiyle ilgili yorumları ise bir öncekinden farklı değildir: 'Şimdi yeni bir kişisel görüş belirteceğim, A'râf sûresinin 42. âyetinin son kısmı aslında bulunduğu yere ait değildir. Sadece ehl-i A'râf'a bir giriş sadedinde buraya konulmuştur. Asıl yeri 46. âyetin sonudur.'³⁹ Müzzemmil sûresinin 20. âyetinin çok uzun olduğunu, bu nedenle bu âyetin ilgili sûrenin girişine uyum sağlaması için değiştirildiğini söyler.⁴⁰ Benzer bir yaklaşımı Ahzâb sûresinin 55. âyeti hakkında da sergiler. Bell'e göre ilgili âyet sûreye sonradan eklenmiştir.⁴¹ Daha önceden olduğu gibi burada da Bell göreceli bir düzenlemeye başvurmaktadır. Bell'in bu tür tasarruflarla aslında vurgulamak istediği tek bir konu vardır; o da Kur'ân-ı Kerîm'in sûre ve özellikle de âyetlerinin gelişi güzel toplandığıdır. Bell'in durumunu daha iyi görebilmek için yukarıda ismini zikrettiğimiz eserlere bakmak yeterli olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, sûre ve âyetlerin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatı boyunca devamlı düzeltildiği (editörlük safhalarından geçtiği), özellikle de ilk dönemlerde inen âyetleri değişik revizyonlara tabi tuttuğuna inanan Bell, bazen hangi âyet grubunun ne zaman ve nasıl şu an olduğu yere konduğu kehanetinde bulunacak kadar cesur bir oryantalisttir. Bu cesaret dolayısıyla çok sayıdaki meslektaşları tarafından eleştirilmiş ve eleştirilmeye de devam edilmektedir.

SONUÇ:

Kanaatimce, Batılı oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerîm âyetleri hakkındaki bu ifratları iki önemli sebepten kaynaklanmaktadır. Birincisi Kur'ân-ı Kerîm'i okudukları zaman alışık olmadıkları bir üslûpla karşılaşmalarıdır. Kitab-ı Mukaddes'ten hatırladıkları ve olayların bir hikâye gibi birbirlerini takip ettiği anlatımı Kur'ân-ı Kerîm'de görmemelelidir. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm, tarih kitabı gibi olayları kronolojik bir çerçevede sunmaz. Kur'ân-ı Kerîm aynı zamanda biyografi kitabı da değildir. Biyografi kitabı olmadığı için de ana maksatlarla alakalı olmayan detayları zikretmez. Dolayısıyla da neseb bilgileri de Kur'ân-ı Kerîm'de mevcut değildir. Benzer nedenlerle Kur'ân-ı Kerîm üslûbunu Batılı araştırmacılar aykırı görmekteyler. Buna birikmiş tarihi olumsuz yaklaşımları da

³⁶ A.g.e., 94.

³⁷ Richard Bell, 'A Duplicate in the Koran: The Composition of Surah XXIII', *The Moslem World*, 18 (1928) 228.

³⁸ Richard Bell, 'Muhammad and Previous Messengers', *The Moslem World*, 24 (1934), 334.

³⁹ Richard Bell, 'The Men of the A'raf', *The Moslem World*, 22 (1932) 46.

⁴⁰ Richard Bell, *The Qur'an: Translated, with a Critical Re-arrangement of the Surah*, Edinburgh: T-T Clark Pub. (tarihsiz) II.613-4.

⁴¹ A.g.e., II.410.

eklersek, rahatlıkla onların bu konudaki ısrarlarını ve peşin hükümlerini daha iyi anlamış olacağız.

İkinci neden ise, "İlâhi Kitap" kavramının altında yatmaktadır. Konuyu irdelemeden önce kısa da olsa Yahudi ve Hıristiyanların kendi kitaplarının oluşum sürecini incelemekte fayda görüyoruz. Kitab-ı Mukaddes araştırmacılarının çoğu M.Ö. 1000 yıllarından ileriye gidildikçe değişik grupların elinde tam şeklini almamış Şeriat (Tevratlar) var olduğuna inanmaktadır. Babil sürgününden sonra dağılık da olsa Tevrat'ın içeriğinin bir şekilde belirlendiğini söylemektedirler (Eski Ahid değil, sadece Eski Ahid'in üç kitabından biri olan Tevrat'ın içeriği). Bununla beraber bilinen şu ki, Tevrat olarak (Torah) adlandırılan Eski Ahid'in ilk beş bölümü bir araya getirilinceye kadar 7 asırdan fazla bir zaman geçtiği gerçeğidir. İlginçtir ki, Tevrat'ın İbranice orijinallerinden önce elimizde Yunanca tercümeleri mevcuttur. 72 mütercim çalıştığı bu çeviri M.Ö. 132 yılında bitmiştir. İbranice ve Yunanca Eski Ahidler arasında küçümsenmeyecek derecede tertip ve anlam farklılıkları vardır.

Tevrat'tan sonra Nebium (Peygamberler) bölümü ve neredeyse Hz. İsa zamanından daha sonra da Kitabı Mukaddes'in son bölümü olan Ketubim (Kitaplar) tamamlanmıştır. Bağımsız geleneklerin varlığına rağmen bir nevi konsül hüviyeti taşıyan Camnia'da Yahudiler M.S. 90-100 yılları arası Eski Ahid'in genel olarak içeriğini belirlemişlerdir. Yahudi-Hıristiyan geleneğiyle ilgilenen herkes şunu kesinlikle bilir ki bugün ellerindeki kitaplar yüzyıllar süren bir geleneğin ürünüdür. Tabir yerindeyse bu süreç, sayısız koleksiyonların (toplamların) yapıldığı ve sonra da bunların bir o kadar redaksiyondan geçtiği bir prosedürdür. Bütün bunlara rağmen Kanon'un dışında kalan çok sayıda bölüm ve kitap vardır ve bugün Batılı ilahiyatçılar arasında onların gelenekteki konumu hâlâ tartışma konusudur.

Eski Ahid kadar uzun olmasa da Yeni Ahid de benzer bir tarihî süreçten geçmiştir. İncil araştırmacılarının da kabul ettiği gibi İncil'lerin otoritesi zaman içerisinde Hıristiyan gruplar arasında onaylanarak yerleşmiştir. Söz gelimi, S.E. Gillingham mutlak manada Yeni Ahid'in M.S. 4. asırdan önce oluşmadığını belirtmektedir.⁴² Tıpkı Eski Ahid gibi çok sayıdaki apokrafik İncil, Kanon'un dışında bırakılmıştır. Ayrıca, son dönemlerde elde edilen bazı bulgular ilk dönemlerde farklı İncil'lerin varlığına işaret etmektedir. 1945 yılında Nil Nehri'nin yakınlarında bulunan 12 papirüs örneği olarak verebiliriz. Bu el yazmaları M.S. 1. ve 2. asırlarda farklı İncil'lerin tedavülde olduğunu göstermektedir.⁴³

Bu kadar çok ve farklı dinî metinlere sahip olan Yahudi-Hıristiyan geleneği ellerindeki malzemeyi yorumlayabilmek için sayısız teknik ve metodolojiler geliştirmişlerdir. Tarihi, kaynak, gelenek, redaksiyon, kanon, semantik, linguistik, yapısal, anlattı[m]sal, retorik vb. eleştiri metotları bunlardan bazılarıdır. Her geçen gün bir yenisini keşfedilen bu metotların yegâne gayesi yukarıda da belirtildiği gibi Kitab-ı Mukaddes metinlerindeki farklılıkları, uyumsuzlukları, özellikle İnciller arasındaki çelişkileri vb problemleri nasıl çözebiliriz sorusu ve sorunudur. Bu geleneğe yetişen ve sonra da İslâmî alanlarda çalışan çok sayıdaki oryantalist, mensubu oldukları dinî geleneği maalesef Kur'ân-ı Kerîm araştırmalarına da taşımıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in ne Eski ne de Yeni Ahid gibi yüzyıllar süren bir tarihi gelişim süreci vardır. Aksine Kur'ân-ı Kerîm,

⁴² Susan E. Gillingham, *One Bible, Many Voices: Different Approaches to Biblical Studies*, Cambridge: William B. Eerdmans Pub. 1999, 60.

⁴³ A.g.e., 56.

tebliğcisinin hayatında kaydedilen ve onun vefatından sonra bir veya bir buçuk yıllık bir aradan sonra iki kapak arasına getirilen eşsiz bir kitaptır. Burada dikkatleri çeken önemli bir nokta da dağınık, ülkesiz ve otoritesiz Yahudi ve Hıristiyanların aksine, Kur'ân-ı Kerîm'in İslâm'ın hakim olduğu ve Müslümanların halifesinin otoritesi altında toplatıldığı gerçeğidir. Bu nedenle Müslümanlar, Kur'ân-ı Kerîm'i okurken O'nun tarihi serüveni hakkında Batıların kendi Kitapları hakkında taşıdıkları kaygıların hiçbirisini taşımamaktadırlar. *Hâzâ min fadli Rabbî*